

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֵמְדָּה יָמִימִים HEMDAT YAMIM

במדבר תשס"ח

פרשת שבוע

"ירוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה פְּעִיר שְׁחַבְרָה לָהּ יַחְדּוֹ"

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

חומש במדבר מתאר את חיי העם במדבר סיני לאחר היציאה ממצרים ולפני הכניסה לארץ בימים אלה - ימי ספירת העומר, אנחנו עומדים לפני יום ירושלים ולפני חג השבועות. ביום ירושלים נציין את איחודה של העיר ושחרורה מעול זרים. בחג השבועות אנו מציינים את יום מתן תורה במדבר. בדברינו בשבועות הקרובים, ננסה לקשר בין ירושלים לימים בהם היה עם ישראל במדבר ובין ירושלים למתן תורה ולימי ספירת העומר.

הקב"ה קורא לנביא ירמיה לנחם את עם ישראל:

"הֲלֵךְ וְקִרְאתָ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְקֹנֵק זְכַרְתִּי לְךָ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבְתָּ כְּלוּלְתֶיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרַי בְּמִדְבָר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה" (ב' ב')

נשאלת השאלה, האם ירושלים הלכה אחרי הקב"ה במדבר - בארץ לא זרועה?

הפשט הוא לקרא באזני יושבי ירושלים כי הקב"ה זוכר להם את חסדם (כעם) כשהלכו אחריו במדבר.

נוסיף במאמר מוסגר כי לפסוק זה מקבילה מורחבת בהמשך הספר:

"כֹּה אָמַר יְקֹנֵק מִצָּא חֹן בְּמִדְבָר עִם שְׂרִידֵי חֶבֶל הַלֹּדֶז לְהַרְגִיעוֹ יִשְׂרָאֵל: מִכְּחוּק יְקֹנֵק נִרְאָה לִי וְאֲהַבְתָּ עוֹלָם אֲהַבְתִּיךָ עַל כֵּן מִשְׁכַּתֶּיךָ חֶסֶד" (ל"א א-ב)

שם עוסק הנביא בגאולתו של כלל העם וממלכת שומרון שגם הם ישובו ויעלו לירושלים שנאמר:

"כִּי יֵשׁ יוֹם קָרְאוּ נִצְרִים בְּחַר אֶפְרַיִם קוֹמוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֶל יְקֹנֵק אֲלֵהִינוּ" (שם ה')

בהמשך דברינו נשתמש גם בפסוק זה.

תירוץ נוסף, מובא בשם הגאון מוילנא בספר "קול התור". ירושלים היא "כנסת ישראל", כנסת ישראל הלכה במדבר אחרי דודה

- אחרי הקב"ה והוא זוכר לה זאת גם ערב החורבן. ירושלים הנזכרת בפסוק היא "ירושלים של מעלה". מטרתנו בימי ספירת

העומר, הימים שבין פסח, יום העצמאות, יום ירושלים לשבועות, להעלות את הכל למדרגה העליונה של "ירושלים של מעלה".

אכן, מגלה לנו הגר"א כי "ירושלים של מעלה" = "כנסת ישראל" = "ספירת העומר" = לכולם סיכום זהה בגמטריה = 1071.

התעלות זו מגיעה לשיאה במתן תורה, בהר סיני לאחר תשעה וארבעים ימי ספירת העומר.

לפי דבריו אומנם, "ירושלים של מעלה" ליוותה את עם ישראל עוד מימי הנדודים במדבר סיני אע"פ ש"ירושלים של מטה"

הפכה להיות גורם משמעותי בחיי עם ישראל רק בימי דוד.

דוד המלך הוא שטבע את הביטוי "ירוּשָׁלַם הַבְּנוּיָה פְּעִיר שְׁחַבְרָה לָהּ יַחְדּוֹ" (תהלים קכ"ב ג'). לפי חידושו של הגר"א יש לנו פשט

חדש, בבנין "ירושלים של מטה" העיר מתחברת לה יחדיו ל"ירושלים של מעלה". זהו פן שני למדרש שמזהיר מפני פגיעה

בקדושת "ירושלים של מטה" העלולה לגרום ח"ו גם לאי השכנת שכינה ב"ירושלים של מעלה". וז"ל:

"ירושלים הבנויה. א"ר יוחנן אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה, עד שאבוא לירושלים של מטה, שנאמר: "בקרבת

קדוש ולא אבוא בעיר" (הושע י"א ט) (מדרש תהלים מזמור קכב).

החיבור בין "ירושלים של מעלה" לירושלים של מטה, לא היה פשוט. החל מימי יהושע בן נון אשר כבש חלק מירושלים ושרף

אותו ועד לימי דוד (למעלה מארבע מאות שנה) לא היה ברור שיש קשר בין ירושלים לבין "המקום אשר יבחר יקנך אלהיכם

מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו תדַרְשׁוּ וּבַאתְּ שָׁמָּה" (דברים י"ב ה').

רק דוד, שהקדיש את חייו למציאת המקום "אֲשֶׁר יִבְחַר יְקֹנֵק" הוא זה שזכה לחבר בין שמים וארץ. וכך מתאר דוד בספר

תהילים את ההליך הארוך הקשה והמייגע:

"שִׁיר הַמַּעֲלוֹת זְכוֹר יְקֹנֵק לְדָוִד אֶת כָּל עֲוֹתָיו: אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לִיקְנֹק נְדָר לְאָבִיר יַעֲקֹב: אִם אָבֹא בְּאֵהָל בֵּיתִי אִם אֶעֱלֶה עַל עַרְשׂ

יְצוּעֵי: אִם אֶתֶן שֹׁנֵת לְעֵינַי לְעַפְעָפֵי תְנוּמָה: עַד אֲמַצָּא מְקוֹם לִיקְנֹק מִשְׁכְּנֹת לְאָבִיר יַעֲקֹב" (קל"ב א-ה).

שבועות הקרובים נברר את שלבי התהליך וכמו שהבטחנו בראשית דברינו

נקשר גם בין מתן תורה בהר סיני לירושלים עיר הקודש והמקדש.

נסיים דברינו בברכת "מועדים לשמחה לגאולה שלמה".

ERETZ HEMDAH

5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360

Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

web-site: www.eretzhemdah.org

ארץ חמדה ע"ר

רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360

טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

www.yeshiva.org.il ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה – משפטי שאול / הלכה פסוקה. המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

מדריך לבא בשערי בית הדין

הרב יואב שטרנברג

כסיכום לעיסוק בהלכות דיינים, ברצוננו להגיש לקוראים מדריך קצר, שישרת אותם בבואם להתדיין בבית דין הדין על פי דין תורה. המדריך מתייחס באופן כללי למרבית בתי הדין בארץ, ובפרט לבית הדין 'משפט והלכה בישראל'.

הסכם בוררות – התוקף החוקי של בית הדין

על מנת לתת תוקף חוקי לפסק הדין, על בית הדין לפעול במסגרת חוק הבוררות. חוק הבוררות מאפשר לכל שני צדדים להתדיין בפני אדם או גוף מוסכם, ולפסק הדין של הבורר ישנו תוקף כפסק של בית משפט. אי לכך, סמכותם החוקית של בתי הדין לדון קיימת רק כאשר שני הצדדים הסכימו להתדיין בפני בית הדין.

עם זאת, על פי ההלכה, חייב כל אדם שבית דין זימן אותו להופיע בפניו כנתבע, לענות לפניית בית הדין. הנתבע רשאי להודיע לבית הדין כי הוא מעדיף ללכת לבית דין אחר הסמוך למקום מגוריו, אך אינו רשאי להתעלם מהזימון של בית הדין.

לכן, כאשר אדם תובע את חברו לדין, הוא פונה אל בית הדין שבו הוא מעוניין להתדיין, ובית הדין מזמין את הנתבע להתייצב בפניו. על הנתבע לענות לבית הדין אם הוא מעוניין לקיים את הדיון במקום אחר, או שהוא מגיע לדיון. במידה שהנתבע מסרב לבוא לפני בית הדין בלא לתת נימוק משכנע, רשאי בית הדין לתת ביד התובע רשות לתבוע את הנתבע בבית משפט.

במצב שבו מערכת היחסים בין הצדדים מתחילה קודם לתביעה, כגון שיש ביניהם התקשרות בחוזה, יחסי עבודה וכדומה, מן הראוי שהצדדים יחתמו מראש על הסכם בוררות (מספיק סעיף אחד בתוך חוזה כללי בין הצדדים), שבו הם מסכימים מראש על בורר. רצוי להסכים מראש על בית דין מסוים.

במידה שהנתבע הסכים להופיע בפני בית הדין, בית הדין יחתים אותו על הסכם בוררות. בהסכם הבוררות מוגדרות הסמכויות המוקנות לבית הדין, ולכן מן הראוי לכתוב שם לאיזה סכסוך מתייחס ההסכם. כמו כן, בתי הדין משתמשים בהסכם כדי להגדיר חלק מסדרי הדין המקובלים בבית הדין – האם הדיינים יכולים לפסוק גם על פי פשרה, חיוב בנזקי גרמא וכן הלאה.

בשטר הבוררות של בית הדין 'משפט והלכה בישראל', מוסמך בית הדין לעשות פשרה, ולדון על פי 'שיקול דעתו ומיטב שפיטתו'. כמו כן, הצדדים מתחייבים לשלם גם על נזקי גרמא והוצאות משפט, ומקבלים עליהם את העקרונות המשפטיים המתאימים למעמדה של חברה בע"מ – הגבלת אחריות וכן הלאה.

זכרו: הגעה לדין ללא חתימה מוקדמת על הסכם בוררות עלולה לגרום בעיות במידה שהצד המפסיד לא יסכים לקיים את פסק הדין!!!

הגשת כתב תביעה

חלק מבתי הדין מבקשים מהתובע, כאשר הוא פונה אליהם, לכתוב את תוכן התביעה, על מנת שיוכלו ליידע את הנתבע מהו נושא התביעה. במסמך יש לכתוב את העובדות המשמשות יסוד לתביעה, ואת הסעד שאותו מבקש התובע מבית הדין. אין צורך לפרט במסמך זה את כל הטענות של התובע.

תשלום אגרה

מרבית בתי הדין גובים אגרה עבור שירותיהם. בדרך כלל, האגרה נגבית מהתובע, אלא אם כן קבע בית הדין אחרת.

מהלך הדיון

לאחר שהצדדים הסכימו להתדיין, מזכירות בית הדין קובעת תאריך לדיון הראשון, המתקיים בדרך כלל בתוך כחודש. בדרך כלל, בתי הדין נזקקים למספר דיונים מצומצם ביותר.

בדיון מתבקש התובע להציג את טענותיו, לאחר מכן הנתבע מציג את טענותיו, ולאחר מכן הצדדים מציגים את ראיותיהם. על מנת לחסוך זמן, ולייעל את עבודת בית הדין, כדאי שכל אחד מהצדדים יגיע לדיון הראשון מוכן ככל האפשר. מן הראוי לסדר את הטענות עד כמה שאפשר, ולאסוף מראש את כל המסמכים הדרושים להוכחת הטענות.

בניגוד למקובל בשיטת המשפט הישראלית, הדיינים פעילים מאוד הן במהלך הצגת הטענות והן במהלך הצגת הראיות. לכן, התועלת בשימוש בעורך דין במהלך הדיון בבתי הדין קטנה. עם זאת, על מנת להתכונן היטב לדיון, כדאי להתייעץ עם איש הלכה המבין בדיני ממונות, כך שהטענות יוצגו בצורה תמציתית ומדויקת, וייתמכו בראיות מועילות. חלק מבתי הדין מעדיפים שהצדדים יגיעו ללא עורכי דין, אולם אסור לבתי הדין למנוע מבעל דין להיות מיוצג ע"י עורך דין.

פסק הדין ואכיפתו

לאחר הדיונים, הדיינים יושבים וקובעים את פסק הדין. גם פסק הדין ניתן במהירות יחסית לפסקי דין של בתי המשפט. בדרך כלל, היות שבעלי הדין הסכימו כבר מראש לבוא להתדיין בפני בית הדין, הצד המפסיד לא יתנגד לעשות את מה שפסקו הדיינים. אולם, במידה שהוא מסרב, ניתן לפנות לבית משפט מחוזי על מנת לאשר את פסק הדין, הליך מהיר בדרך כלל, ולאחר מכן יש לו תוקף כשל פסק של בית משפט לכל דבר. בתי המשפט אינם נוטים לקבל ערעורים על פסק של בורר,

ומספר העילות המוגדרות בחוק לביטול פסק בוררות קטן ממילא, ומתמקד בעיקר בהליך שיפוטי לא הגון.

מתן צוי ביניים ופסק דין

כאמור לעיל, לפסק של בורר ישנו מעמד כשל פסק של בית משפט. מעמד זה ניתן לפסק, לאחר אישור של בית משפט מחוזי, בהליך מהיר. לאחר אישור הפסק, ניתן לפנות להוצאה לפועל לצורך מימושו, במידה והצד שכנגד מסרב לקיים את פסק הדין.

לבית הדין 'משפט והלכה בישראל' סדרי דין מוגדרים וכתובים. חוברת ובה פירוט סדרי הדין ניתן להשיג במשרדי בית הדין, רח' המ"ג 5 ירושלים, ובטלפון 02-5371485.

משפטי שאול

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרון הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור. מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

רוצים לחתום חוזה לפי ההלכה?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

רבי יהודה הנשיא והירק מחוץ לארץ

בירושלמי במסכת שביעית (פ"ו ה"ד) מובאות תקנות שחכמים התקינו לגבי ירקות, ומעשה שארע כשרבי יהודה הנשיא התארח בעכו. וזו לשון הירושלמי בתרגום חופשי וכשהוא מבואר:

"בראשונה היה הירק אסור בספרי ארץ ישראל, התקינו שיהא הירק מותר בספרי ארץ ישראל. אף על פי כן היה אסור להביא ירק מחוץ-לארץ ארצה. לאחר מכן התקינו שיהא מותר להביא ירק מחוץ-לארץ לארץ. אף על פי כן היה אסור ליקח ירק במוצאי שביעית מיד בצאת השנה - והיה צריך להמתין שיגדלו הירקות מהזריעה שלאחר ראש השנה. רבי יהודה הנשיא התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד - חוץ מן הבצל. מה עשו בני העיר צפורי לבצל, הלבישו את הבצל שק-ואפר והביאו אותו לפני רבי יהודה הנשיא. אמרו לו מה חטא זה מכל שאר הירקות והתיר להם גם את הבצל.

עולא בר ישמעאל בשם רבי חנינה מספר את המעשה הבא. רבי יהודה הנשיא ורבי יוסי בר יהודה ירדו לעיר עכו שהיתה אחת מערי הספר של ארץ ישראל, והתארחו אצל רבי מנא. ביקש רבי יהודה הנשיא מרבי מנא: 'עשה לנו לפס (מחבת) אחד של ירק'. אך רבי מנא עשה לו תבשיל של בשר בהמה. למחר ביקש ממנו בשנית: 'עשה לנו לפס אחד של ירק'. אך רבי מנא עשה לו תבשיל של בשר תרנגולת. אמר רבי יהודה הנשיא: 'ניכר הוא זה שהוא מפתח של שמואל' (מבית מדרשו של שמואל הנביא). אמר לו רבי יוסי בן רבי יהודה: 'אפילו אם הוא אינו מפתח של שמואל הוא היה מגיש לך בשר, מפני שהוא מתלמידיו של רבי יהודה, ורבי יהודה אמר שהירק אסור בספרי ארץ ישראל. כאשר רבי מנא בא לפני רבי יהודה הנשיא, רבי יהודה הנשיא שאל אותו מדוע הוא נהג כפי שנהג; ורבי מנא סיפר לו שהוא אמנם החמיר כרבי יהודה. אמר לו רבי יהודה הנשיא: 'צריך היית לעשות כמוני'."

חלק א: תמצית המעשה בירק ובסעודות הבשר בעיר עכו

חז"ל גזרו שמי שנוגע בגוש של עפר מאדמת חוץ לארץ נטמא מספק, שמה נמצא בגוש עצם של מת. ערי הספר של ארץ ישראל מצויות על הגבול שבין ארץ ישראל לחוץ לארץ; ואין לדעת בוודאות גמורה מהיכן מגיעים אליהן הירקות. ומכיוון שלפעמים צמודים גושי עפר לירקות; לפיכך חכמים גזרו שאסור לאכול ירקות בערי הספר של ארץ ישראל. הירושלמי מספר שמצב זה השתנה לאחר שרבי יהודה הנשיא תיקן שמותר לאכול ירק בערי הספר.

במאמר הקודם "רבי יהודה הנשיא והירק בערי הספר" התבאר שהמעשה באירוח בעכו מרמז, שחכמי ישראל נחלקו כיצד להמשיך את דרכו של שמואל הנביא. בספר שמואל מסופר שכאשר ארון-הברית שב לנחלת ישראל הוא הכה באנשי בית שמש, והללו בקשו מאנשי קרית יערים שיבואו ויקחו אליהם את הארון. והתבאר שמעשה חזרת הארון מרמז למחלוקת קדומה, האם ההיאחזות בארץ ישראל תבוא בזכות מציאת "היתרים" שעוקפים את האיסורים ההלכתיים או דווקא בזכות ההיצמדות לאיסורים האלו. חכמי בית שמש היו סבורים שהמשך עבודות החקלאות גם בשנת השמיטה מהווה מצווה - מפני שהדבר יעזור להיאחז בארץ ישראל. והם התירו לחקלאים למכור את שדותיהם לגויים למשך שנת השמיטה כדי להמשיך לעבוד בשדותיהם. בבית שמש החשיבו את הקצירה שלהם להשתחוויה לארון, ולכן הם לא רצו להפסיק אותה לכבודו של הארון. אולם כאשר ארון-הברית היכה בס, הם הבינו שהם טעו בהשקפת עולמם. לעומתם, בקרית יערים היו שובתים מן המלאכות בשמיטות וביובלות, ולכן אנשי בית שמש ביקשו מהם שייקחו אליהם את הארון; וספר שמואל מדגיש שעם ישראל הצליח להיאחז בנחלתו דווקא בזכות שיטתם של אנשי קרית יערים שהיו מחמירים ולא רצו להקל.

התבאר שרבי מנא רצה להמשיך את דרכו של שמואל; ולפיכך הוא החמיר להמשיך ולנהוג באיסור הירק בערי הספר של ארץ ישראל. אולם רבי יהודה הנשיא אמר לרבי מנא – "צריך היית לעשות (להחמיר) כמוני". לפי הבנתו של רבי יהודה הנשיא, בסיפור הקרב על קעילה (שמואל א כג, א-ה) מרומז ששמואל הנביא היה מחמיר וחושש לעזיבתם של יושבי ערי הספר, והוא התיר להילחם ולחלל שבת עבור תבן-וקש שלהם – למרות שאין עושים זאת עבור עיר במרכז הארץ. אם יושבי קעילה היו נותרים ללא תבן-וקש, רבים מביניהם היו עלולים להחליט שהשיבה בערי הספר מפלה אותם לרעה, מפני שאחיהם שנמצאים במרכז ארץ ישראל אינם סובלים מביזה של תבן-וקש. תחושה זו היתה עלולה לגרום לרבים מהם לעבור למרכז הארץ. אם מספר יושבי עיר-הספר עלול להידלדל, היא עלולה להילכד בסופו של דבר בידי הפלשתים. לכידתה עלולה להביא לחדירת הפלשתים לכל הארץ ולאובדן הארץ. ולמרות ששרשרת החששות האלו נראית רחוקה ולא הכרחית – שמואל החמיר בהתייחסות לחששות האלו; ודן אותן כדיני נפשות שמחללים עליהם את השבת.

התבאר, שרבי יהודה הנשיא חש שגזירת איסור אכילת הירק בערי הספר, הקשתה על חיי היהודים שם, וגרמה לרבים מהם לעבור למרכז הארץ. והיה חשש שהתהליך הזה ימשיך והערים האלו תעבורנה לשליטה מוחלטת של הגויים. רבי יהודה הנשיא חש שהוא ממשיך את דרכו של שמואל הנביא, וכשם ששמואל החמיר בחששות לגבי נטישת יושבי עיר הספר והתיר להילחם בשבת עבור ממונם, כך רבי יהודה הנשיא החמיר בחששות לגבי נטישתם את ערי הספר וביטל מעליהם את גזירת איסור אכילת הירק.

חלק ב: היתר יבוא ירקות מחוץ לארץ

הקשיים שבירושלמי ושבתוספתא

בהמשך הירושלמי שהובא לעיל נאמר: "לאחר מכן התקינו שיהא מותר להביא ירק מחוץ-לארץ לארץ. אף על פי כן היה אסור ליקח ירק במוצאי שביעית מיד בצאת השנה – והיה צריך להמתין שיגדלו הירקות מהזריעה שלאחר ראש השנה. רבי יהודה הנשיא התיר ליקח ירק במוצאי שביעית מיד..."
חכמים אסרו לאכול "ספיחים", שהם תבואה וקטניות וירקות שצמחו בשנת השמיטה, וכתב הרמב"ם שסיבת האיסור – "מפני עוברי עבירה; שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הן, לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית" (שמיטה ויובל ד, ב).

אולם הירושלמי כורך בין איסור יבוא ירקות מחוץ לארץ לבין איסור אכילת ירקות בשביעית. וצריך להבין מה הקשר בינם, שהרי איסור יבוא הירקות מחוץ לארץ היה מחמת החשש לגושי העפר שבשורשי הירקות והוא היה קיים בכל השנים בלא קשר לשנה השביעית, ואילו איסור אכילת ירקות בשביעית הוא מטעם איסור "ספיחים" והוא מיוחד דווקא לשנה השביעית? מה הקשר בין האיסורים השונים?

שאלה נוספת יש לשאול על התוספתא (שביעית ד, הלכות טז-יז) שעוסקת בהיתר זה: "בראשונה היו אומ' אין כובשין ואין מייבשין ואין מביאין יבֶשֶׁת וְכַבֵּשֶׁת מחוצה לארץ לארץ, רבותינו התירו שיהו כובשין ומייבשין ומביאין יבֶשֶׁת וְכַבֵּשֶׁת מחוצה לארץ לארץ. אין מביאין ירקות מחוצה לארץ לארץ רבותינו התירו שיהו מביאין ירקות מחוצה לארץ לארץ, כשם שמביאין ירקות מחוצה לארץ כך מביאין קטנית ותבואה מחוצה לארץ לארץ. רבי ובית דינו התירו ליקח ירק במוצאי שביעית מיד".
בתוספתא מבואר שבראשונה כאשר נגזרה גזירת ה"ספיחים", חכמים רצו לאסור באופן מוחלט חדירה של "ספיחים" לתוך מאכלו של האדם. ולפיכך בראשונה היה אסור לכבוש ולייבש את ירקות השנים הקודמות על מנת לאוכלם בשנה השביעית. וכמו כן בשנת השמיטה היה אסור לייבא מחוץ לארץ – יבֶשֶׁת וְכַבֵּשֶׁת, שהם ירקות שיובשו¹ או שנכבשו²; למרות שבירקות מהסוג הזה אין חשש לגושי עפר מאדמת חוץ לארץ. והגזירות הללו נעשו מהחשש שמא אנשים יכבשו וייבשו את ירקות השביעית ויימכרו אותם בתור ירקות כבושים ומייבשים משנים קודמות או ירקות כבושים ומייבשים שמייבאים מחוץ לארץ.

בהמשך התוספתא נאמר – "כשם שמביאין ירקות מחוצה לארץ כך מביאין קטנית ותבואה מחוצה לארץ לארץ". והדבר קשה, שהרי רק יבוא ירקות מחוץ לארץ נאסר – וזאת מפני החשש שמא צמודים גושי עפר לשורשי הירקות. חשש כזה לא היה קיים בתבואה והקטנית שמייבאים בתור גרעינים, ולא שמענו על איסור של יבוא "קטנית ותבואה" מחוץ לארץ. וצריך לברר: מה הקשר בין היתרו של רבי יהודה הנשיא לייבא ירקות לבין יבוא תבואה וקטנית?!

כדי לענות על הקשיים שבברייתא שבירושלמי ועל הקשיים שבתוספתא, צריך לברר מה היה מצב שמירת השמיטה בתקופתו של רבי יהודה הנשיא.

מצב שמירת השמיטה בתקופת רבי יהודה הנשיא

במשנה במסכת תענית מובא סדר התעניות שמתענים ומתריעים כאשר לא יורדים גשמים, וזו לשון סוגיית הירושלמי במסכת תענית (פ"ג ה"א) בתרגום חופשי וכשהיא מבוארת: "שנויה ברייתא – 'כשם שמתריעין עליהן (על חוסר הגשמים) בשאר ימי שבוע (במשך השנים הרגילות) כך מתריעין עליהן בשביעית מפני פרנסת אחרים'. מהו 'מפני פרנסת אחרים'? החברים (קבוצת חכמים מסויימת) אומרים – מפני פרנסת גוים (שזרעו את שדותיהם ואינם מצווים על שמירת השמיטה); רבי זעורה אמר – מפני פרנסת חשודים (יהודים שאינם שומרים את השמיטה וזרעו את שדותיהם). שיטת רבי זעורה מתאימה לשיטת רבי יהודה הנשיא, ושיטת החברים מתאימה לשיטת רבי פינחס בן יאיר.

שיטת רבי זעורה מתאימה לשיטת רבי יהודה הנשיא, כפי שמתבאר מהמקרה הבא. הביאו ספ"ר אחד שהיה חשוד לסחור בפירות שביעית לפני רבי יהודה הנשיא כדי שיפסוק את דינו, ואמר להם רבי יהודה הנשיא – 'ומה יעשה העלוב הזה שעשה זאת לצורך קיום חייו'. ומכך שרבי יהודה לימד זכות על החשודים על השביעית, אנו למדים שצריך להתפלל שירדו גשמים לשדות שהחשודים זרעו בשביעית – מפני שהם עושים זאת מחוסר ברירה וכדי להתפרנס. ושיטת החברים מתאימה לשיטת רבי פנחס בן יאיר כפי שמתבאר מהמקרה הבא. רבי יהודה הנשיא רצה להתיר את השמיטה, נכנס אצלו רבי פנחס בן יאיר. אמר רבי יהודה הנשיא לרבי פנחס בן יאיר: 'מה עוברי הדרכים עושים בביתך? ענה לו רבי פנחס בן יאיר: 'עולשין יפות לאכילה'. חזר רבי יהודה הנשיא ואמר לו: 'מה עוברי הדרכים עושים בביתך? וחזר רבי פנחס בן יאיר וענה לו: 'עולשין יפות לאכילה'. וידע רבי יהודה הנשיא שדעתו של רבי פנחס בן יאיר אינו מסכימה עימו להתיר את השמיטה."

מהירושלמי משמע שבשנת השמיטה - ה"חברים" אינם צורכים את התוצרת של הגויים ובוודאי שאינם צורכים את תוצרת החשודים. ולפיכך, לגשמים שיורדים לשדות של הגויים ולשדות של החשודים - אין השפעה ישירה על ה"חברים". אולם ה"חברים" מתפללים שירד גשם לשדות של הגויים, מפני שפגיעה ב"פרנסת הגויים" תגרום להתייקרות השער, ותיפגע גם בצבור היהודי. אך הם לא מתפללים על "פרנסת החשודים" - מפני שהם רואים במ עוברי עבירה. לפי הדין מי שעבר עבירה וזרע בשביעית - צריך לבער את מה שיצמח מן האדמה, ואיך הם יתפללו שירד גשם לשדותיו?¹ שיטת ה"חברים" - שלא היו צורכים בשנת השמיטה גם את תוצרת הגויים - מתאימה לשיטת רבי פנחס בן יאיר שבשנת השמיטה היה אוכל "עולשין", שברוך כלל הם נחשבים למאכל בהמה ואין לחשוש שמא הם גידול של "ספיחי שביעית".

אולם הירושלמי מגלה שרבי יהודה הנשיא היה מתפלל שירד גשם לחשודים שזרעו את שדותיהם בשמיטה, ומכאן שהוא לא ראה אותם באופן מוחלט כ"עוברי עבירה". הירושלמי מגלה שהחשוד על השמיטה היה "ספ"ר", מפני שהפרט הזה הוא בעל חשיבות. ספ"ר היה נחשב למקצוע בזוי, ומי שעסק בו היה עוסק בו מחוסר ברירה וכדי להתפרנס.² רבי יהודה הנשיא לא רצה להעניש את החשוד הזה מפני שהיה ברור שהוא מתפרנס בדוחק, ולכן הוא אמר - "ומה יעשה העלוב הזה שעשה זאת לצורך קיום חייו". רבי יהודה הנשיא התייחס אל השמיטה באופן כפול, מצד אחד הוא המשיך להנהיג את איסורי השמיטה, ומצד שני הוא העלים עין ממי שעבר על האיסורים האלו מחוסר ברירה. הוא הניח שמי שעבר על איסורי השביעית וזרע את שדותיו - עשה זאת מחוסר ברירה - ולכן הוא התפלל שירד גשם לשדותיו.

בירושלמי במסכת דמאי (פ"ג ה"א) מבואר שהיו כמה סוגי "חשודים". היו חשודים שהיו זורעים את שדותיהם לצורך פרנסתם אך הם היו מוכרים את תוצרתם לאחרים ונזהרו שלא לאכול אותה; והיו חשודים שאף אכלו את גידולי השביעית. ומהתוספתא (דמאי ג, יז) שאומרת "אם היתה עיר כולה של אוכלי שביעית אין צריכין לדקדק באוכלי שביעית" מבואר שהיקף הנוהגים היתר בגידולי השביעית היה גדול, והיו ערים שלימות שנהגו היתר לעצמם. השמיטה היתה נשמרת כהלכתה בעיקר בעצי הזית שאינם דורשים טיפול מיוחד, וכן משמע במדרש תנאים לדברים³ שדורש את הכתוב "...אֲשֶׁר יְהִי רְצוֹי אַחֲיוֹ וְטַבֵּל בְּשֶׁמֶן רְגֵלוֹ" (לג, כד):

"יְהִי רְצוֹי אַחֲיוֹ - מלמד שהוא מרצה אחיו לאביהם שבשמים בשמטים (בשנות השמיטה), שאין לך בכל הארצות משמטת כארצו של אשר."

מהמדרש משמע, שחלקם של שומרי השמיטה בנחלת אשר שעסקה בעיקר בייצור שמן זית - היה הגבוה ביותר. ונחלת אשר היתה מוציאה ידי חובה את שאר הנחלות, מפני שיושבי שאר הנחלות שעסקו בגידולים אחרים לא הצליחו להקפיד כל כך בשמירת השמיטה.

רבים מן החשודים על השביעית לא ראו את עצמם כעוברי עבירה, במאמר "[החברים - והיתר המכירה](#)" הובא הירושלמי במסכת שביעית בסוף פרק ט' שמבאר את שיטתם של החשודים, ולפיה שמירת השמיטה לאחר החורבן היא מתקנת רבן גמליאל וחבריו, ולשיטתם היא מידת חסידות בלבד. ואמנם, חלק מן החשודים התייחסו לאיסור השביעית ביתר חומרה - כאל איסור מדברי חכמים; והם היו מוכרים את שדותיהם לגויים למשך שנת השמיטה, כדי שיוכלו לעבוד בשדות אלו בתור שכירים של הגויים. וקיימת מחלוקת בין הפוסקים על היקף שמירת השמיטה בעם, והאם רוב עמי הארצות היו חשודים על השביעית או שלא (כמבואר גם חידושי הרשב"א למסכת חולין דף ו, א).

למעשה, תורת כל אחד היתה בידו. מי שיכול היה לדחוק את עצמו - היה מקפיד על שמירת השמיטה כהלכתה. ומי שלא היה יכול לדחוק את עצמו - היה זורע את שדותיו ומוכר את התוצרת לאחרים ולא אוכל אותה. ומי שהיה נאלץ - היה גם אוכל את גידולי השביעית. והיו חשודים שהחמירו ולא היו זורעים את שדותיהם סתם כך, אלא הם היו מוכרים את שדותיהם לגויים ועובדים בהן בתור שכירים של הגויים. מצב זה היה בתחילה, ורבי יהודה הנשיא היה סבור מתחילה שהאופן שבו הוא מתייחס אל השמיטה - יש בו תועלת. מצד אחד השמיטה לא הותרה והיא נשמרה על ידי אנשים רבים. ומי שלא שמר את השמיטה היה נחשב ל"חשוד", ולאדם לא מכובד בעיני שומרי השמיטה. ומצד שני רבי יהודה הנשיא התפלל שירדו גשמים לאותם אנשים חשודים שנאלצו לזרוע את שדותיהם, מפני שלשיטתו, השמיטה היא איסור דרבנן שאפשר להתירו רק-בדיעבד ורק למי שבאמת-ובתמים לא היה מסוגל לעמוד בה. וצריך לברר מדוע רבי יהודה הנשיא רצה להתיר את השמיטה לגמרי, ומה היה רע במצב שהיה?

חלק ג: מדוע רבי יהודה הנשיא רצה להתיר את השמיטה

מי עדיף גוי חורש - שביעית או יהודי חורש - שביעית?

וזו לשון סוגיית הירושלמי (שביעית פ"ד, ה"ג) בתרגום חופשי וכשהיא מבוארת: "משנה ... ומחזיקין ידי גויים (בעבודתם בשדה) בשביעית (שמברכים אותם בברכת 'אשר', שמשמעותה שיחזק כוחו בעבודתו) אבל לא ידי ישראל. ..."

תלמוד... מעשה ר' חנינא בר פפא ורבי שמואל בר נחמן עברו וראו אחד מאותם יהודים חורשי שביעיות. אמר לו רבי שמואל בר נחמן לאותו יהודי חורש שביעית: 'אישר'. אמר לו ר' חנינא בר פפא לרב שמואל בר נחמן: 'לא כן לימדתי רבי שהכתוב⁶ [על גבי חרשו חרשים...] וְלֹא אָמְרוּ הָעֵבְרִים [בְּרַפְתָּ ד' אֲלֵיכֶם] מלמד שאסור לומר ליהודים חורשי שביעיות 'אישר'; ורק לגויים חורשי שביעיות מותר לומר 'אישר'?! אמר לו רבי שמואל בר נחמן לר' חנינא בר פפא: 'לקרות את הכתוב ואת המשנה אתה יודע אך לדרוש אין אתה יודע. וכך צריך לדרוש אותם, 'וְלֹא אָמְרוּ הָעֵבְרִים' - אלו אומות העולם שהן עוברין מן העולם ולא אמרו לישראל 'בְּרַפְתָּ ד' אֲלֵיכֶם'. מה ישראל אומרין להם, והרי אנו ישראל 'בְּרַכְנוּ אֶתְכֶם בְּשֵׁם ד'?!' לא דייכם כל הברכות הבאות לעולם מגיעות בשבילינו ואין אתם אומרים לנו בואו וטלו לכם מן הברכות הללו?! ולא עוד אלא שאתם מגלגלין עלינו מיסים רבים באופנים שונים - פיסים וזימיות גולגליות וארנוניות?!

התנהגותו של רבי שמואל בר נחמן טעונה ברור. רבי שמואל בר נחמן לימד את תלמידיו שהכתוב 'וְלֹא אָמְרוּ הָעֵבְרִים' מלמד שאסור לברך עוברי-עבירה. ולכן מותר לברך את הגויים שחורשים את שדותיהם בשביעית - שיחזק כוחם בעבודתם; מפני שהם אינם עוברים עבירה. אך אסור לברך כך את היהודים, מפני שהללו עוברים עבירה כשהם חורשים את שדותיהם. אולם כאשר רבי שמואל בר נחמן הגיע לידי מעשה, הוא נהג הפוך מהוראתו - הוא בירך את היהודי שיחזק כוחו בעבודתו, והוא דרש את הגויים לגנאי - שהם 'עֵבְרִים' מן העולם. מדוע רבי שמואל בר נחמן נהג כך?

רבי שמואל בר נחמן אימץ את הנהגתו של רבי יהודה הנשיא. רבי יהודה הנשיא אסר לזרוע ולסחור בפירות השביעית, אולם כאשר הביאו אליו את הסֶפֶר החשוד הוא לימד עליו זכות ואמר - 'ומה יעשה העלוב הזה שעשה זאת לצורך קיום חייו'. ולא זאת בלבד, אלא שרבי יהודה הנשיא אף היה מתפלל שירד גשם לשדות שזרעו החשודים. ורבי שמואל בר נחמן אימץ את ההנהגה הזו גם לגבי ברכת ה' אישר'. ולשיטתו, יהודי שמברך בברכת 'אישר' גוי שחורש בשביעית, ואינו מברך בה יהודי שחורש בשביעית; הוא יהודי שנתחלף לו בין 'אוהב' ל'אויב'.

רבי שמואל בר נחמן גילה לר' חנינא בר פפא כיצד 'לדרוש'. מי שיודע 'לדרוש' ולחקור, יודע שהמשנה דיברה כאשר הגויים אינם מצירים לישראל, וכאשר לחשודים אין סיבה כלכלית יוצאת דופן שמתירה להם לחרוש בשביעית. אולם כאשר 'דורשים' וחוקרים את המציאות רואים שהמציאות שונה מהמצב עליו דיברה המשנה. הגויים שנמצאים בארץ ישראל מנהלים מאבק כנגד היהודים שנמצאים בה והם מטילים עליהם מיסים רבים - והם ה'אויב'. ואילו היהודים שנאלצים לזרוע בשביעית עושים זאת מתוך חוסר ברירה, והם ה'אוהב' של אחיהם היהודים שומרי השמיטה. במצב כזה צריך ללמד זכות על חורשי השביעית ולברך אותם בברכת 'אישר'; וצריך 'לדרוש' את רעתם של הגויים - ולדרוש עליהם שהם עוברים מן העולם.

הרמז שר' פנחס בן יאיר רמז לרבי יהודה הנשיא

רבי יהודה הנשיא רצה להתיר את השמיטה מאותה הסיבה שמחמתה הוא התיר את הירק בערי הספר, והיא הקושי להימנע מאכילת הירקות.

הן התבואה והקטניות והן הירקות שגדלים בשנת השמיטה אסורים באיסור 'ספחים'. אולם התבואה והקטניות הם יבשים וניתן לאגור תבואה וקטניות שגדלו בשנים הקודמות ולהשתמש בהם בשנת השמיטה. ואילו ירקות טריים לא ניתן לשמור מעבר לזמן קצר ביותר.

צבור גדול לא יכול היה לשנות את הרגלי האכילה שהוא היה רגיל בהם כל השנים. הוא יכול היה להשתמש בתבואה וקטניות משנים קודמות במקום אלו של השביעית; אולם הוא רצה ירקות טריים רגילים והוא לא היה מסוגל לצורך ירקות-בר שגדלים הפקר. צבור זה לא היה קונה ירקות מהיהודים שחשודים על השמיטה; והוא היה מחשיב גם את היהודים שהיו מוכרים את שדותיהם לנוכרים בשמיטה ושהיו מעבדים אותם בתור שכיריהם של הנוכרים - בתור 'חשודים', ולא היה קונה ירקות גם מהם. והצבור הזה היה קונה את הירקות שהיה רגיל בהם - מן הגויים שהיו מגדלים אותם.

רבי יהודה הנשיא נוכח לראות שבמשך שנת השמיטה, החקלאים היהודים הופכים לעניים ואילו החקלאים הגויים הופכים לעשירים. ובסופו של דבר, חקלאים יהודים רבים נאלצו למכור את שדותיהם לגויים. והוא רצה למנוע את המשך המצב הזה.

רבי יהודה הנשיא ביטל את האיסור לאכול ירקות בערי הספר, כדי שהתושבים היהודים שרצו לאכול ירקות לא ינטשו את הערים האלו. והוא רצה לבטל את איסור השמיטה מכל וכל, כדי שהתושבים היהודים שרוצים להמשיך לאכול ירקות - לא יגרמו לאחיהם היהודים למכור את קרקעותיהם לגויים.

רבי פנחס בן יאיר שמע על כך והוא בא לרבי יהודה הנשיא כדי להניא אותו מכוונתו. רבי פנחס בן יאיר אמר לו 'עולשין יפות'. והוא רמז לו, שעדיין קיים צבור גדול שאינו קונה ירקות מן הגויים ועדיין משתמש רק בירקות-בר כמו עולשין. וכן מבואר גם בהמשך הירושלמי שהובא בתחילת המאמר, ומתאר את התקופה שקדמה להיתרו של רבי יהודה הנשיא (שביעית, פ"ו ה"ד):

"הנודר מן הירק בשביעית אסור אף בירקות שדה... רבי יוסי בר חנינא אומר עולשין חשובות הן לטמא טומאת אוכלין בשביעית"

מי שנדר ואסר את ה'ירק' באכילה, מותר לו לאכול ירקות-שדה בשנים רגילות, מפני שהם אינם נחשבים אז לירקות. וה'עולשין' אינן מקבלות טומאה בשנים רגילות, מפני שהן אינן נחשבות אז ל'מאכל'. אולם בשנת השמיטה היה קיים צבור גדול שאכל ירקות-שדה ועולשין במקום הירקות שהיה רגיל בהם, ולכן הם נחשבו אז ל'ירקות' ול'מאכל'.

ר' פנחס בן יאיר הציב את רבי יהודה הנשיא בפני קושי. מצד אחד רבי יהודה הנשיא היה צריך להתחשב בר' פנחס בן יאיר ובצבור הגדול שהיה אוכל ירקות שאינם נחשבים בדרך-כלל למאכל אדם; צבור שהראה שאפשר להקפיד על שמירת השמיטה בלא לסייע לגויים להשתלט על קרקעות היהודים. ומצד שני הוא לא יכול היה להתעלם מקיומו של צבור גדול

אחר שלא היה מסוגל לצרוך את הירקות האלו, ושהיה קונה ירקות רגילים מן הגויים בשמיטה; צבור שהיה מסייע בעקיפין להשתלטות הגויים על קרקעות החקלאים היהודים. ורבי יהודה הנשיא בחר בפתרונות שיש בם מן הפשרה.

ההיתרים של רבי יהודה הנשיא

ההיתר הראשון מבואר בתוספתא, והוא ביטול הגזירות שהתלו לאיסור הספיחים. רבי יהודה הנשיא התיר לאכול ירקות כבושים ומיובשים משנים קודמות וכן ירקות כאלו מיבוא חו"ל. הגזירות הקודמות נועדו למנוע חדירת ירקות שגודלו על ידי החשודים בשנת השמיטה - במסווה של ירקות כבושים ומיובשים בהיתר. ורבי יהודה הנשיא גילה באמצעות ביטול הגזירות הללו את דעתו, שהשמיטה בזמנו היא מדברי חכמים בלבד - ולכן הספיחים אינם איסור חמור. ואם ארע, ולבין הירקות הכבושים המותרים התגלגלה חבית של ירקות כבושים של ספיחים - הדבר אינו חמור כל כך.

כמו כן, רבי יהודה ביטל את האיסור על יבוא ירקות טריים מחוץ לארץ. והוא גילה בכך, שעדיף לקנות ירקות מהגויים שבחוץ לארץ ולא לקנות ירקות מהגויים שבארץ ישראל. מי שקונה מן הגויים המקומיים בשנת השמיטה - כאשר החקלאים היהודים נמצאים במצב דחוק - הוא מסייע בידי הגויים המקומיים לרכוש מהחקלאים היהודים את קרקעותיהם. גוי מחוץ לארץ אינו עומד כרגע בפני האפשרות לקנות קרקע מחקלאי יהודי בארץ ישראל, וקניה מגוי כזה אינה מסכנת את אחיזת היהודים בקרקעותיהם. ואמנם קיים חשש שמא לשורשי הירקות מחוץ לארץ צמודים גושי עפר טמאים. אך צריך לבטל את החשש הזה מפני החשש לפגיעה באחיזת החקלאים היהודים בארץ ישראל.

היתר יבוא "קטנית ותבואה"

התוספתא מצמידה בסיום דבריה בין היתר יבוא "ירקות" - לבין יבוא "קטנית ותבואה". והדבר קשה, שהרי רק יבוא ירקות מחוץ לארץ נאסר - וזאת מפני החשש שמא צמודים גושי עפר לשורשי הירקות. חשש כזה לא קיים בתבואה והקטנית שמיובאים בתור גרעינים, ולא שמענו על איסור של יבוא "קטנית ותבואה" מחוץ לארץ. ומדוע התוספתא הצמידה בינם? אולם לפי מה שהתבאר - הדבר מובן.

הצבור היהודי שהיה מקפיד על שמירת השמיטה, היה נערך מראש לקראת השמיטה, והיה משער את כמות התבואה והקטנית שהוא עשוי לצרוך במשך השנה הזו, והיה אוגר כמות זו במחסניו. אולם היתה זו הערכה כללית, ואם התבואה והקטנית היו אוזלות במשך שנת השמיטה, הצבור הזה היה קונה אותן מהחקלאים הגויים המקומיים. אך כאשר רבי יהודה הנשיא התיר לייבא ירקות מחוץ לארץ - הצבור היהודי הבין היטב שהסיבות שהביאו את רבי יהודה הנשיא לביטול האיסור - היו הקניות שהם קונים מהחקלאים הגויים בשנת השמיטה. ולפיכך, הם חדלו להשלים את החסרים המזדמנים של התבואה והקטנית באמצעות קניה מהחקלאים הגויים המקומיים; והם החלו לקנות גם אותם מחוץ לארץ.

אמנם, הובלת התבואה והקטנית והירקות מחוץ לארץ אל תוככי הארץ מייקרת את מחירם ביחס למחיר התוצרת של הגויים המקומיים. אולם הצבור היהודי החל לייבא משם את התוצרת החקלאית הזו למרות מחירה שהיה גבוה באופן יחסי. ביטול האיסור על יבוא הירקות התפרש היטב על ידי הצבור היהודי כהוראה בלתי כתובה, שאין זה הגיוני שהם יגרמו במו ידיהם לקיום הקללה - "הַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ יַעֲלֶה עִלְיֶיךָ מֵעֵלָה וְאֶתְּהַ תִּבְדַּ מִּטָּה מִטָּה" (דברים כח, מג). אין זה הגיוני שבשנה שאחיהם החקלאים דחוקים מבחינה כלכלית והם יורדים "מִטָּה מִטָּה", הם יחזקו את הגויים המקומיים ויעלו אותם עליהם "מֵעֵלָה מֵעֵלָה"; ויסייעו בידם לרכוש את הקרקעות של החקלאים היהודים.

מסתבר שכשם שהסתננו מידי פעם ירקות כבושים של ספיחי שביעית לתוך הירקות הכבושים המותרים, כך הסתננו מידי פעם גם ירקות טריים של ספיחי שביעית לתוך הירקות הטרניים המיובאים. אולם רוב הצבור של שומרי השביעית לא חשש לכך, והוא חדל לאכול את ירקות-השדה ואת העולשין. והירושלמי כותב שהצבור הזה אימץ את היתרו של רבי יהודה הנשיא, והיה קונה ירקות מחוץ-לארץ, ולכן בשנת השמיטה העולשין - לא נחשבו עוד ל"מאכל", וירקות-השדה - לא נחשבו עוד ל"ירק".⁸

בסכום המאמר נמצאו למדים, שהירושלמי קושר בין היתרו של רבי יהודה הנשיא לאכול ירק בערי הספר לבין היתרו לייבא ירק לכל ארץ ישראל, מפני שסיבה שגרמה להיתרים הללו היא הצורך בחיזוק ההתיישבות היהודית בארץ ישראל. ונמצאו למדים, שהתוספתא קושרת בין ההיתר לייבא מחוץ לארץ ירקות לבין המציאות שהתפתחה ולפיה החלו לייבא משם גם תבואה וקטנית; מפני שהסיבה שגרמה למציאות הזו היא הפנמת ההבנה שאין זה הגיוני לחזק את הגויים המקומיים באמצעות קנייה מהם בשנת השמיטה.

במאמרים הבאים נדון בעזהשי"ת בהיתרו של רבי יהודה הנשיא לקנות ירק מייד במוצאי השמיטה.

¹ ובדומה למוזכר בתוספתא (עוקצין ב, יא): "ירקות... כגון כרוב ודלעת... ליקטן ויבשן מטמא טומאת אוכלים".

² ה"כבשת" הסתמית שמוזכרת בתוספתא כוונתה לירקות כבושים וכן עולה מן המשנה (נדרים ו, ב-ג): "הנודר... מן הכבוש אין אסור אלא מן הכבוש של ירק...".

³ "אמר ליה מה עיבוריא עבידין". ונראה ש"עיבוריא" משמעו "עוברי דרכים" (= אורחים) כמבואר בתרגום יונתן לבראשית (יח, ג).

⁴ "ואין מעמידין מלך ולא כהן גדול - לא קצב, ולא סֶפֶר, ולא בלן, ולא בורסי - לא מפני שהן פסולין אלא הואיל ואומנותן נקלה העם מזלזלין בהן לעולם... (רמב"ם מלכים א, ו)

⁵ ובאופן דומה בספרי דברים (פיסקא שנה) "יְהִי רְצוֹי אֲחֵיו - אין בכל הארצות שמשמטת בשביעית כארצו של אשר".

⁶ תהלים קכט

⁷ אין זה אומר שלא היו לשונות שמביעות איבה פנימית בתוך הצבור היהודי, ובכללם גם אצל רבי שמואל בר נחמן עצמו, וכן מצאנו בסוגיה בפסחים (דף מט, ב): "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: עם-הארץ מותר לקורעו כדג... תניא, אמר רבי עקיבא: כשהייתי עם-הארץ אמרתי: מי יתן לי תלמיד-חכם ואנשכנו כחמור." אולם ההיתר - "לקרוע את עם הארץ כמו דג" - לא מומש, וכאשר רבי שמואל בר נחמן פגש ביהודי חורש שביעית הוא בירך אותו בברכת "אישר" וגם התאוה - "מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור" - לא מומשה, למרות שלא חסרו הזדמנויות לבצעה. וככלל, הצבור היהודי ידע להבדיל בין "ביטויים חריפים" לבין ביצועם בפועל: והוא היה מאוחד - לכל הפחות כנגד צבור הגויים. והסתירה הפנימית שקיימת לכאורה בשיטתו של רבי שמואל בר נחמן נידונה כבר במאמר "[ספר התורה של ר' מאיר](#)".

⁸ אמנם היו גם חכמים שהורו לתלמידיהם שצריך לוודא באופן מוחלט שלא יסתננו ספיחי שביעית לתוך הירקות שהם אוכלים, והם הורו לתלמידיהם לקנות ירקות ישירות מגינתו של הגוי-המקומי. אולם התלמוד הירושלמי מספר שאלהו הנביא גילה לר' יהושע בן לוי שלא ינהיג את ה"חומרה" הזו, מפני שה"חומרה" הזו מסייעת לגויים לרכוש את הקרקעות של החקלאים היהודים. ופעמים שהיהודי קונה בשמיטה ירקות מגינה של גוי-מקומי, כאשר בשמיטה הקודמת הגינה הזו היתה שייכת ליהודי. אלא שבשמיטה הקודמת הגוי-המקומי "הרג" את היהודי מבחינה כלכלית, ורכש ממנו את הגינה. ומי יודע מה תוליד ה"חומרה" של היהודי אם הוא ימשיך לקנות ישירות מגינתו של גוי-מקומי. ודברי הירושלמי הללו התבארו כבר במאמר "[החברים - והיתר המכירה](#)".

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ב)

Bologna, Italy

בולוניה, איטליה

טבת תשנ"ב

חובותיו של אב יהודי לנולד לו מן הגויה והתגייר, או שאמו התגיירה בהיותה מעוברת בו

שאלה

האם באמת לא מוטלת שום חובה ואחריות על האב כלפי בנו שנולד לו מן הנוכריה והתגייר כהלכה או מן המעוברת שהתגיירה כהלכה?

תשובה

בענין בנו של יהודי מן הנוכרית מפורש הדבר במס' יבמות¹ ובמס' קידושין² שהבא על הנכרית, אין הולדות שלו, משום שנאמר "ולא תתחתן בם... כי יסיר את בנך מאחרי"³ - בנך מן העובדת כוכבים אינו קרוי בנך, וכן נפסק להלכה בשו"ע⁴. משמעות הדבר היא שכן זה הינו גוי לכל דבר, ואין בו שמץ ישראליות בשום ענין⁵, וכגון לפטור את אמו מן הייבום, אם התגיירה לאחר לידתו ואחר כך התחתנה והתאלמנה - שאינו פוטר, והוא הדין באשר לכל מערכת החובות שבין אב לבן⁶. וגם אם בן זה התגייר כהלכה, אין הוא יכול להיחשב מבחינת ההלכה לבנו של אביו הביולוגי (אף שהלה הוא יהודי), משום שגר שנתגייר, כקטן שנולד דמי⁷ והרי הוא איפוא אדם חדש ללא יחס, אדם שלא קיים אצלו הקשר ההלכי של בן לאביו⁸. יתר על כן, אף שגר צדק יורש את אביו הגוי מתקנת חכמים⁹, בגר שאביו יהודי אין הדין כן, ואינו יורשו¹⁰.

במקרה שהלידה היתה בקדושה, היינו שאמו הגויה התגיירה בהיותה מעוברת, שונה במקצת הגדר ההלכי. בברייתא נאמר כך¹¹: "גר שהיתה לידתו בקדושה והורתו שלא בקדושה, יש לו שאר האם ואין לו שאר האב. כיצד, נשא אחותו מן האם - יוציא, מן האב - יקיים...". כלומר, מבחינת האב קובע זמן ההורות (ההפריה - הביאה) בלבד, ואם בשעה זו היה גוי - הולדות אינן מתייחסים אליו, ומשום כך מותר לו לשאת את אחותו מן האב. ואלו מבחינת האם, הקובע הוא זמן הלידה (והסברה לכך מובנת מאלה), ולכן הנולד לאם שהתגיירה בהיותה מעוברת, נחשב לבנה ואסור בקרובותיה.

מטעם זה שני אחים תאומים, שנולדו לאם שהתגיירה בהיותה מעוברת בהם, אסורים איש באשת אחיו, שהרי מן האם הם אחים לכל דבר, אך אינם חולצים ואינם מייבמים, שהרי ייבום קשור לאחיה מצד האב, וכזו אין להם¹².

והנה בנדון השאלה, אמנם האב יהודי אבל מאחר שהבא על הנכרית - הולד כמותה, ובזמן הביאה נכרית היתה, יש לומר שמבחינת האב הולדות אינם שלו ואינם מתייחסים אליו, הן לענין החיובים, הן לענין ייבום וחליצה, ואפילו אינו יורשו כמו אב ובנו שהתגיירו¹³.

אבל יש לזכור שעל כל פנים אין בן זה גרוע מכל גר אחר, ומסתבר שאביו - כיהודי הקרוב אליו - מחויב לפחות מוסרית, לדאוג להשתלבותו בעם ישראל מן הבחינה הרוחנית¹⁴, החומרית והחברתית כאחד, וכפי שנאמר "ואהבתם את הגר", והתנהגות של הסרת כל אחריות כלפיו איננה דרך התורה, גם אם אין כאן משום יחסי אב ובנו.

- 1 דף כג ע"א וכן דף יז ע"א.
- 2 דף סח ע"ב.
- 3 דברים (ז', ג-ד).
- 4 שו"ע (אבן העזר סי' ח ה).
- 5 אומנם עיין לקמן בהערה 14
- 6 משנה (יבמות כב ע"א) ונפסק להלכה בשו"ע (אבן העזר סי' קנו, ב לענין יבום), ונראה שהוא הדין לכל הדברים המוזכרים במשנה בקידושין (כט ע"א).
- 7 יבמות (צז ע"ב).
- 8 גם לגבי מצוות פריה ורביה אין האב היהודי מקיים המצוה בנוולדים מן הנוכרית, ואף על פי שגוי שהתגיירו בניו עמו קיים המצוה, כפי שנפסק בשו"ע (אבן העזר סי' א, ז) ובנושאי הכלים שם, אין הדין כן כשהאב יהודי, "מנחת חינוך" (מצוה א).
- 9 כדאיתא בקידושין (יז ע"ב) ובשו"ע (חושן משפט סי' רפג, א), משום שמא יחזור למרדו.
- 10 שו"ע שם, וכדאיתא בבבא בתרא (קמט ע"א) בעובדה דאיסור גיורא, שכן טעם התקנה לא שייך כאן, ואין טעם לחילוק בין אב שהיה גוי והתגייר לבין אב שהוא יהודי מלידה. ומפורש בקידושין שם ובשו"ע שם: "עובד כוכבים את הגר וגר את הגר אינו (יורש) לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים".
- 11 יבמות (צח ע"א) וראה שו"ע (יו"ד סי' רסט, ד) ובש"ך (ס"ק ז).
- 12 יבמות (צז ע"ב-צח ע"ב), וברש"י (שם צח ע"א ד"ה הא דאמור רבנן) מפרש שמי שהורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה, אין אומרים כקטן שנולד ביחס לאם.
- 13 כל זה למרות שקטן נולד לאם גויה שהתגיירה בהיותה מעוברת בו, אינו צריך טבילה, והוא נחשב ליהודי לכל דבר - יבמות (עח ע"א) (אמנם בדברי רמב"ן ביבמות מז ע"ב ד"ה נתפא צ"ע ואכמ"ל).
- 14 וי"א שחובתו של האב לדאוג לגיורו של הבן, הראשון לציון הרב בן ציון חי עוזיאל (פסקי עוזיאל בשאלות הזמן, סי' סד) ועיין עוד בדרכי משה (טור אבן העזר ריש הלכות יבום).

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,

הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי